

MARTÍ JOAN, PINTOR DE GIRONA (Originari de Biscaia, actiu a Girona entre 1497 i 1505)

PERE FREIXAS I CAMPS

A l'entorn del 1500, la pintura gòtica que havia fet aparició a Catalunya durant els primers anys del dos-cents, encara pervivia amb força i, de fet, no va desaparèixer del tot fins ben entrat el segle XVII.

Quan va acabar el segle XV, els tallers catalans de pintura gòtica de caràcter flamenc que conreaven aquesta manera de pintar des de feia uns cinquanta anys, van patir una certa sacsejada amb l'arribada a Catalunya d'una nova onada d'artistes del centre d'Europa, entre els quals també n'hi havia de flamencs, gràcies a les relacions comercials intenses que el Principat mantenia amb els Països Baixos del sud. Alguns d'aquests artistes, pintors i escultors, havien entrat en contacte amb l'art italià i havien deixat enrere o havien fet evolucionar l'estil gòtic flamenc dels seus predecessors, Van Eyck, Van der Weyden, Memling i Bouts, entre d'altres, i dels nombrosos tallers que seguien les mateixes pautes.

La seva arribada a Girona, un dels primers indrets de Catalunya que va acollir els nouvinguts, va provocar canvis sensibles en els tallers gironins de pintura gòtica que progressivament varen fer-se seu el nou llenguatge renaixentista. Aquesta evolució no la coneixem encara prou bé per causa de sensibles llacunes d'obres conservades més que no pas per testimonis documentals que, d'altra banda, acrediten una activitat artística a Girona i a Catalunya més intensa del que es podria imaginar en un context de crisi després de tres dècades des de l'acabament de la guerra civil catalana (1462-1472).

En aquest context de canvi, també hi varen tenir la seva participació artistes vinguts d'altres indrets. Després dels estralls provocats per la guerra civil catalana, Girona va recuperar lentament el dinamisme econòmic i, a partir del 1500, s'hi varen instal·lar un bon nombre d'artistes, l'activitat dels

quals, però, ens és força desconeguda. Un cop més, la pèrdua de producció de pintors clau actius a Girona, com ara la del barceloní Pau Cantó (1495); la del gironí actiu també a Barcelona Antoni Almell (1497); la dels llenguadocians Terri, pare i fill (actius a Olot fins al 1502); la de Pere Pintor (1509); la de Joan Vesia (1510); la del francès originari de Tours Guillem Carbonell (1511); la del castellà Pedro Martínez (actiu abans de 1511); la de Joan Fàbrega, documentat a Perpinyà el 1511; la de Pere Pasqual (1514); la de Joan Bigorra, actiu entre el 1514 i el 1521 i col·laborador de Joan de Borgonya; la d'Antoni Norri, documentat des del 1517 i col·laborador de Pere Fernández en la realització del retaule plenament renaixentista de Santa Helena de la catedral de Girona, contractat el 1519, i la de Joan Bagueny (mort el 1534), no ens permet conèixer ni de lluny quina va ser la dimensió veritable de la pintura a casa nostra en aquest temps, ni quina evolució va tenir en tot l'àmbit del nord-est català.

De tots aquests i del basc Martí Joan, de qui parlarem tot seguit, no n'ha pervingut cap obra coneguda. Només al flamenc o alemany Ricard, també actiu a Girona entre el 1497 i el 1506, sembla que se li podria atribuir un retaule de Sant Sebastià per a Ardèvol (Solsonès), del 1510 i del qual se'n conserven tres taules al Museu Diocesà i Comarcal de Solsona.

Si als pintors citats hi afegim els noms dels forans que degueren ser els capdavaners de la renovació pictòrica dels tallers gironins, com ara Pere de Fontaines, Aine Bru, Joan de Borgonya i Pere Fernández, i alhora tenim en compte la forta immigració de mestres d'obres, escultors i argenters, artesans del tèxtil, haurem de concloure que la vitalitat de Girona es degué recuperar d'una manera ascendent i nítida des de l'entorn del 1500. Cal no oblidar que entre els anys 1473 i 1513 la població de la ciutat es duplicà i tot indica una reactivació econòmica que va generar prou volum d'activitat per convertir Girona en un pol d'atracció per a artistes de la resta de la península i de més enllà dels Pirineus.

Tenint en compte el que s'ha conservat de pintura, el pas del Gòtic al Renaixement no va ser gradual ni en la cronologia ni en el llenguatge formal. D'ençà la segona dècada del cinc-cents, els pintors gironins haurien interioritzat una bona part dels preceptes de la pintura italiana si prenem, per exemple, dues obres flamenques conservades al Museu d'Art i separades vint anys en el temps, com són el tríptic de la Pietat (c. 1500), d'un autor desconegut encara en l'òrbita gòtica, i la Verge amb el Nen i un àngel

(c. 1530), de Jan Messys, que mostra molts italianismes (M. Miralpeix, 2011, pàg. 134-137).

Tot amb tot, des de feia força temps els projectes pictòrics de retaules s'havien vist obligats a moure's en escenaris cada cop menys monumentals. Les grans obres arquitectòniques dels segles precedents havien quedat en-rere i cada cop era més complicat trobar la força suficient per desplegar una activitat creativa intensa en el camp de les arts aplicades i de l'objecte, lluny ja dels temps anteriors a la primera meitat del quatre-cents. Fins aleshores, les diferents crisis havien tingut una repercussió relativament escassa en l'activitat artística o, si més no, la relació causa-efecte entre la davallada econòmica i l'aturada de la producció en el terreny de les arts no s'havia donat, o no s'havia donat del tot. La mort del rei Alfons el Magnànim (1458), la guerra civil catalana, el conflicte remença, la descoberta del nou món, coincident amb la mort de Jaume Huguet (1492) i el desplaçament conseqüent de Barcelona de l'epicentre polític i econòmic, va portar el Principat a una situació secundària a la Mediterrània, allunyat dels focus principals de creació i de producció artístics.

La majoria dels grans edificis religiosos, catedrals, monestirs i convents ja estaven bastits a mitjan segle XV. De manera que l'activitat constructiva en la segona meitat d'aquesta centúria va consistir preferentment a acabar alguns dels grans edificis pendents i a dotar-los de mobiliari i ornaments, per bé que també se'n varen començar de nous en uns casos i se'n van acabar en d'altres de caire civil, com ara palaus, casals, hospitals, drassanes, etc.

MARTÍ JOAN, UN BASC A GIRONA

En sabem ben poca cosa, d'aquest pintor basc que va treballar a Girona a cavall entre els segles XV i XVI (Freixas, 1983, p. 361) i que va contractar set retaules per a diferents esglésies gironines. No obstant això, volem donar notícia de tot allò que ens és conegut d'ell fins ara, amb la intenció de fixar-ne les referències encara minses de la seva presència a Girona, i qui sap si a partir d'aquesta contribució en els *Annals* que enguany s'editen per homenatjar mossèn Gabriel Roura, podem anar completant en el futur la seva biografia i la seva activitat pictòrica encara ara per descobrir atès que, d'altra banda, no hi ha cap obra coneguda que se li pugui adjudicar. No sa-

bem de cap obra conservada o/i documentada que sigui possible d'atribuir a Martí Joan.

Va arribar a Girona procedent del País Basc, acompanyat de la seva dona Beneta i dos fills, un nen i una nena. Vinculat, segons sembla, a Aine Bru, el pintor a qui atribuïm el paper principal en la renovació pictòrica del Principat, Martí Joan, era ja a Girona el 5 de maig de 1497, la primera dada documental coneguda en què va contractar pel preu de dotze lliures un retaule per a l'església de Sant Miquel a l'antic castell de Palol Sabaldòria (Vilafant, Alt Empordà), dedicat a aquest sant i pel qual va cobrar 12 lliures. El beneficiat de la catedral de Girona, Pere Oliveres, va ser l'escollit per indicar a Martí Joan les quatre escenes de Sant Miquel que havia de pintar en el retaule, dues a cada costat de la imatge central del sant que presidia el conjunt de l'altar. La resta de les taules havien de contenir la Crucifixió, a la part més alta del carrer central, i el Crist Baró de Dolors presidint la predel·la, amb la Maredeu i Sant Pere a la dreta, i Sant Joan i Sant Pau a les taules del costat esquerre (Freixas, 1983, p. 185-186, 212-213).

Tres anys més tard, el 22 de juliol de 1500 va contractar un altre retaule amb les autoritats de Llambilles, amb destinació a l'església parroquial que, però, no es va arribar a fer. El contracte va quedar cancel·lat per ambdues parts el dia 6 de desembre de 1502, molt probablement per causa de la dilació del pintor en l'inici del retaule o de l'endarreriment en la seva execució, que estava compromesa pel juny de 1501. Aquest retaule havia de ser similar a un altre dedicat a la Verge per a l'església de Sant Martí, la situació de la qual no hem pogut precisar. Citat "mestre Martí Joan", el pintor s'havia compromès a situar la Maredeu asseguda i envoltada d'àngels al centre; al carrer dret, l'Anunciació i el Naixement i, al carrer esquerre, l'Epifania i la Coronació de la Verge i santa Anna. Al centre de la predel·la hi hauria hagut la Resurrecció, amb les imatges de la Maredeu i Maria Magdalena, mentre a la resta de les taules s'havia compromès a pintar-hi els sants Cosme i Damià, Llop i Marçal, Jaume i Cugat, i les santes Margarida i Caterina. Si s'hagués fet, haguessin completat el conjunt tres escuts reials daurats situats a les polseres (AHG. C. Cerdà. Notaria 11, reg. 81)

L'any següent, una altra notícia de l'activitat de Martí Joan a Girona, on imaginem que hi hauria obert un taller després de la seva arribada a la ciutat, ens assabenta de l'acabament d'una nova obra; en aquesta oca-

sió, va cobrar el darrer pagament d'un retaule dedicat a Sant Julià per a l'església parroquial de Llagostera. Aquest mateix any va rebre també un pagament per un altre retaule dedicat a la Marededéu que estava pintant amb destinació a la parroquial de Celrà, el qual va acabar el 1502, any en què també hi ha notícia d'un altre retaule dedicat a Sant Pere i Sant Andreu que tenia a mig fer per a l'església de Vilasacra. Martí Joan no va acabar aquest retaule possiblement fins al 1504, en què va rebre el darrer pagament de 27 lliures i 10 sous el dia 7 de juny, de mans de Jaume Bartomeu, membre del capítol de la catedral de Girona (AHG. P. Escuder. Notaria 8. Reg. 122)

Cal advertir que el retaule de Celrà l'havia començat a pintar el gironí Antoni Almell l'any 1497 i que l'havia deixat inacabat en marxar a Barcelona (Freixas, 1983, p. 186 i 360; Freixas, 1984, p. 169). Cinc anys més tard, Martí Joan rep dos pagaments, el darrer dels quals és del 19 d'abril de 1502 i encara no estava acabat (AHG. D. Ombert. Notaria 6. Reg. 220, 224)

El 3 de desembre de l'any 1504, Martí Joan, esmentat com a ciutadà de Girona, va contractar un altre retaule, el darrer dels documentats, dedicat a la Marededéu i a Sant Miquel per a l'església de Cartellà. L'encàrrec el va rebre del frare dominicà de Girona Narcís Carles i del rector de l'església de Sant Medir, en tant que marmessors del testament atorgat pel traspasat rector de Cartellà, Bernat Oliveres. Ara per ara, aquest retaule ens consta perdut. És més que probable que Martí Joan l'hagués pintat amb tècnica i estil semblants al flamenc Aine Bru, que només tres anys enrere havia pintat a Girona el retaule de la Verge del Roser per al convent de Sant Domènec. Presidia el conjunt del retaule de Cartellà la imatge de la Marededéu amb el Nen al braç i el donant, mossèn Bernat Oliveres, representat als seus peus amb un brot d'olivera en una mà i el bonet a l'altra. La imatge de Sant Miquel armat lluitant amb el diable copresidia al costat de la Marededéu la taula central d'aquest retaule de Cartellà (Apèndix documental I). En aquesta mateixa església, deu anys més tard, un pintor gironí de nom Antoni Pasqual (documentat l'any 1514) hi va pintar un altre retaule dedicat a Sant Antoni, que havia de ser semblant al retaule també dedicat a Sant Antoni que hi havia aleshores a l'església del monestir de Sant Pere de Galligants de Girona i del qual no tenim notícia que se'n conservi alguna taula. (Apèndix documental II).

BIBLIOGRAFIA

- P. FREIXAS, "L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV". Institut d'Estudis Gironins. Barcelona-Girona.
- P.FREIXAS, "Documents per a l'art renaixentista català. La pintura a Girona durant el primer terç del segle XVI", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27. Girona, 1984.
- M. MIRALPEIX, "Pintura flamenca al camí de Sant Jaume a Catalunya". Dins *Porticum. Revista d'Estudis Medievals*, 1. Girona, 2011.

ANNEX DOCUMENTAL

I

1504, 3 de desembre. El pintor Martí Joan de Cerat contracta un retaule dedicat a la Maredeu i a Sant Miquel per a l'església de Cartellà, segons l'encàrrec testamentari que havia deixat el rector de la parròquia, Bernat Oliveres, recentment traspasat.

AHG. A. Arnau. Notaria 3. Reg.131

Capitols fets e concordats entre los venerables o discrets fra Narcís carles del monastir dels frares prehicadors de Gerona, e mossen bernat sureda, prevera e rector de la sgleya de sent Madir, com a manumessors surrogats per lo magnifich vicari general del Reverend senyor bisbe de Gerona en lo testament del discret mossen bernat oliveres, quondam, prevere de cartella, segons apar ab letra patent emanada del vicariat del Reverend senyor bisbe de Gerona dada.

E encara per lo dit fra Narcís carles procurador et actor legitimament constituït per lo venerable johanne riera, prevere e pabordre de la almoyna del pa de la seu de Gerona ab carta, segons se aferma, presa en poder del discret en Nicolau rocha, notari de Gerona, un dels manumessors del derrer testament de mossen bernat oliveres, quondam, prevera e rector de la sgleya de Cartella, de una part. E lo senyer en Marti joan de Cerate, pictor, ciutada de Gerona, de la part (altra). En e sobre hun retaule lo qual lo dit mossen bernat oliveres, quondam, ha ordonat de sos bens fer, ha ordonat novament fer en la dita sgleya de cartella sots invocacio de la humil Verga Maria e de mossen sent Miquel archangel.

E primerament es fet e concordat entre les dites parts que lo dit Marti johan faça e pinta lo dit rataula en la fusta que ja per dita raho li es stada liurada, obrada segons se pertany.

E es entes e declarat que lo dit Marti Johan faça en la una taula del dit retaule, en la part dreta de la humil Verge Maria ab lo fill al bras e al peu de dita ymage, hun capella ab sobrepallis vestit, ab hun brot de olivera en la ma e lo bonet en la ma axi mateix.

Item en l'altra part del dit retaule sia pintada la ymage de sent Miquel armat barallant ab lo diable acompanyat com se pertany.

Item mes es apuntat que dalt sobre dites ymagens en lo endret de la ymaga de nostra dona, sia pintat lo Jhesus en creu crucificat, ab les ymagens que si pertanyen.

Item sobra la ymaga de sent Miquel, la spulsió que dit sent Miquel feu dels diables de paradís.

Item mes que en la part de la Verga Maria, en aquelles tres histories, en la mes alta, la salutació de la Verga Maria ab l'angel Gabriel acompanyats com se pertany.

Item que en la del mig sia pintada la nativitat de Jhesuxrist com se pertany.

Item en la mes baixa sia pintada la adoració dels tres Reys d'orient com se pertany.

Item mes en la part de sent Miquel, en la part alta pus alta sia pintada la historia de monte gargano com se pertany.

Item en la stació del mig com sent Miquel pesa les animas ab la historia com se pertany.

Item en la part pus baixa lo mont de sant Miquel ab la historia de la dona qui resta present en la dita capella o stació acompanyatse com se pertany.

Item en lo banchal del dit rataula en la historia del mig que faça nostra dona qui tinga lo Jhesus mort a la falda, acompanyat axi com se pertany.

En les altres quatre qui resten a la part dreta miga ymage de sent benet abbat e en l'altra miga ymage de sent onoffre.

E a la part squerra, sent Geroni et Joan batista acompanyats com se pertany.

Item que totes les tubes e pilars, obra de tall e pilarets haien esser dau-rats dor fin.

Item que les polseres sien domas vermell.

Item que les diademes e fresades segons hauran mester sien de or fi e los camps qui restaran haian esser fets de or fi.

Item es fet e concordat entre les dites parts que dit Marti johan promet donar lo banchal del dit retaula acabat segons se pertany per tot lo mes de desembre corrent.

Item mes promet dit Marti johan donar dit retaula tot fet e complit e acabat daci a la festa de pascha primer vinent.

Item que los dits manumessors convenen e prometen a dit pintor per fer e pintar dit retaula en la forma damont dita de dar e pagarli en les pagues deius scrites deenou lliures barceloneses, les quals li prometen pagar en la manera e forma seguent. Ço es, de present VI lliures, VI sous VIII, les quals de present li giraran en la taula de Johan raffel bas, mercader e cambiador de Gerona. E altres VI lliures, VII sous VIII, com dit retaula serà deurat. E les restants VI lliures, VI sous VIII, com dit retaula acabat e haver e reebut.

Item mes es fet e concordat entre dites parts que lo dit Marti johan promet a dits manumessors donar tot lo dit retaula complet e cabat dins Gerona. E que dits manumessors lo seu paten a lurs despeses al faran posar a lur despeses alla unt ha star offerint se pero lo dit Marti johan que si ell hi haves mester a posar dit retaule de aver hi sens neguna paga.

Item que lo dit Marti johan promet a dits manumassors totes les dites coses segons demont son posades e contengudes tenir e servir e no contravenir hi en neguna manera sots pena de xx sous que de bon grat e de certa scientia sen imposa si dit retaula no erat fet e complit segons que demont es contengut ab jurament e renunciacio de fer obligats tots sos bens, mobles e immobles presents e esdevenidor.

(Segueix la fórmula acostumada i la data del document contractual, 3 de desembre de 1504)

II

1514, 23 de març. Antoni Pasqual, pintor de Girona, contracta la realització del retaule de Sant Antoni per a l'església de Cartellà (Gironès).

A.H.G. Pere Escuder. Notaria 8. Reg. 159

Capítols fets, juhits e concordats per e entre lo senyer en Miquel Geronés e Narci Vilar, pagesos e lany present obres de la parroquia de Cartella del

bisbat de Gerona, en nom de la universitat de dita parroquia de una part. E lo senyer Anthoni Pasqual, pintor de la ciutat de Gerona de la part altre, sobre lo retaula migensant la gracia de Deu faedor eo pintador e obrador per dit Anthoni Pasqual, lo qual retaula sera sots invocacio de sent Anthoni en la dita sglesia en la forma e modo que devall se conte.

E primerament es apuntat e concordat entre dites parts e conve e promet lo dit Anthoni Pasqual als dits obres en nom de dita universitat e singulars de aquella e a dita universitat e singulars que ell obrara, pintara e posara en la dita sglesia un retaula sots invocacio de sent Anthoni.

E mes promet dit Anthoni Pasqual que fara, obrara eo pintara al mig de dit retaule las ymatges de dit sant Anthoni coma bat e crossa, squella e porch. E alt sobre dit sant Anthoni, un crusifix, Maria, Joan e santa Msgdalena al peu de dit crusifix.

E mes promet fara, obrara eo pintara en lo banqual de dit rataula las ymagens ei personatges qui vuy yson ja deboxats, ço es sancta Quiteria, sancta Barbara, sant Sebastia e santa Lucia, e en lo mig la ymatge de la Pietat.

E mes promet fara, obrara eo pintara en lo dit rataula les altres histories qui a dit retaula pertenyeran es poden pintar segons forma e manera de un altre rataula de la dita invocacio lo qual es en la sglesia del Monastir de sant Pera de Galligans de dita ciutat. Lo qual retaula ensemps ab les coses demont sorites fara dit Anthoni Pasqual a totes ses despeses tant de qualsevol colors com encare de altres coses per asso necessaries dassi a la festa de sant Pere e sant Feliu primer vinent.

E mes es apuntat e concordat entre dites parts e los dits obres en dits noms convenen e prometen al dit Anthoni Pasqual e als seus e aquí ell volra que ells en dit nom e dita universitat e singulars de aquella presents, absents y sdevenidors daran e o pagaran al dit Anthoni Pasqual e als seus e aquí volra per dit retaule e o obre de aquell, trentaset liures moneda barçelonesa per los tremens e pagues següents... (segueixen pagaments esgraonats d'acord amb les fòmules acostumades)